

Combinatiemodel verdient economisch gezien de voorkeur

PROF. DR. J.J. SCHIPPERS

In hun bijdrage getiteld 'Externe effecten van betaalde en onbetaalde arbeid' in het oktobernummer 2001 van dit blad schetsten de Tilburgse economen Bovenberg en Graafland de economische voor- en nadelen van verschillende 'verdienersmodellen'. Zij concludeerden dat het anderhalfverdienersmodel, evenals het combinatiemodel vanuit economische optiek aantrekkelijker zijn dan zowel het traditionele kostwinners- als het tweeverdienersmodel. Daarmee leverden zij kritiek op het vigerende kabinetsbeleid dat al enkele jaren expliciet streeft naar realisering van het combinatiemodel ('twee maal driekwart'). De arbeids- en emancipatie-econoom Schippers vindt dat Bovenberg en Graafland onvoldoende oog hebben voor de belangrijke - met name economische - voordelen die het combinatiemodel heeft boven het anderhalfverdienersmodel, juist gezien vanuit het levenslooperspectief. De oorzaak hiervoor zoekt Schippers onder meer in het gegeven dat Bovenberg en Graafland de bestaande taakverdeling tussen mannen en vrouwen ten onrechte min of meer als gegeven lijken te beschouwen.

De wijze waarop Bovenberg en Graafland in hun artikel door een economische bril naar de verschillende verdienersmodellen kijken, verdient alle lof en kan een belangrijke bijdrage leveren aan de rationaliteit van de beleidsdiscussie over emancipatie en de combinatie van arbeid en zorg. Toch is kritiek mogelijk op hun conclusies.

Niet gerealiseerde voorkeuren van burgers

Het kostwinnersmodel is 'uit'. Feitelijk is het anderhalfverdienersmodel er voor in de plaats gekomen. Voor veel mensen is het anderhalfverdienersmodel echter niet het model van hun eerste voorkeur.¹ Veel mannen en vrouwen geven aan betaalde arbeid en onbetaalde zorgtaken evenwichtiger te willen verdelen. Veel vrouwen die nu een kleine deeltijd baan hebben, zouden liever meer willen werken en veel mannen die nu nog fulltime werken, zien duidelijke voordelen in vier dagen werken per week. Ook (echt)paren die nu allebei fulltime werken, zouden graag wat relaxter leven en spreken een voorkeur uit voor twee maal 32 uur per week.² Tussen droom en daad staan weliswaar

PROF. DR. J.J. SCHIPPERS

anno 2002 geen wetten in de weg, maar wel praktische bezwaren. Voor het realiseren van de wensen van vrouwen om meer te participeren, is dat vooral het gebrek aan adequate kinderopvang: de aanzienlijke investeringen in die sector onder twee paarse kabinetten komen vooral ten goede aan (de ouders van) niet meer dan circa twintig procent van de kinderen tot vier jaar en een nog veel kleinere groep van kinderen van vier tot twaalf jaar. Voor het overige moeten ouders zelf met veel kunst en vliegwerk iets zien te regelen. Zeker als er meer dan één kind in een gezin is, zit er dan voor – bijna altijd – de vrouwelijke partner niets anders op dan maar (gedeeltelijk) te stoppen met werken. Mannen zien hun 32-uurswens gefrustreerd door het op dit punt nog altijd rigide arbeidsbestel, dat ‘voorschrijft’ dat je voor je veertigste carrière moet hebben gemaakt en het daarna wel kunt vergeten. Zowel vrouwen als mannen leiden dus direct welvaartsverliezen, omdat zij hun voorkeuren niet kunnen realiseren. Het lijkt erop dat Bovenberg en Graafland deze welvaartsverliezen niet meetellen, omdat zij de bestaande taakverdeling tussen mannen en vrouwen min of meer als gegeven beschouwen en onvoldoende oog hebben voor het verschil op dit punt tussen feiten en wensen. Terecht wijzen zij op de negatieve externe effecten van overbelasting van moeders en de risico’s van het te zwaar leunen op school en kinderopvang voor de opvoeding. Deze kunnen in belangrijke mate worden voorkomen als ook vaders zich actiever met de opvoeding bemoeien en een groter deel van de zorg op zich nemen. Hoewel daarmee de grenzen van de economie als discipline ruimschoots worden overschreden, kun je ook zo je gedachten hebben over de positieve externe effecten in termen van minder echtscheidingen en evenwichtiger opgevoede kinderen als moeder en vader zich daadwerkelijk met de opvoeding bemoeien en vader niet alleen die meneer is die op zondag het vlees snijdt. In elk geval sluit een taakverdeling waarbij ouders samen de feitelijke verantwoordelijkheid voor zorg en opvoeding hebben en school en kinderopvang vooral een ondersteunende rol vervullen, aan bij de voorkeuren van burgers, voor nu en in de toekomst³.

De verdeling van arbeid en zorg en de levensloop

Het is van belang een verbinding te leggen tussen de onderscheiden verdienstypen en de levensloopbenadering van de arbeidsmarkt (en de vraagstukken rond de combinatie van arbeid en zorg⁴). Deze levensloopbenadering lijkt een steeds prominenter rol in de beleidsdiscussie te gaan spelen, gelet op het recent geformuleerde kabinetsstandpunt⁵, de bijbehorende verkenningen en eerdere publicaties op dit terrein van bijvoorbeeld de SER⁶.

Vanuit dat perspectief bezien valt het volgende te constateren. Ten opzichte

‘Het lijkt erop dat Bovenberg en Graafland de bestaande taakverdeling tussen mannen en vrouwen min of meer als gegeven beschouwen’.

van de periode van actieve volwassenheid die zich voor steeds meer mensen uitstrekt tot voorbij de nu nog gedwongen pensioenleeftijd van 65 jaar en daarmee dus al snel zo'n vijftig jaar omvat, is de periode van intensieve zorg voor kinderen een relatief korte. Voor veel ouders bedraagt die periode niet meer dan een jaar of tien. Toch zet die relatief korte periode voor velen een onuitwisbaar stempel op de levensloop, waarbij de cesuur er nog altijd een is tussen mannen enerzijds en vrouwen anderzijds. De hiervoor gesignaleerde 'regel', dat je voor je veertigste carrière gemaakt moet hebben, impliceert dat vrouwen vaak niet alleen 'betalen' voor het krijgen van kinderen in de periode dat die kinderen jong zijn; die prijs hebben zij er meestal graag voor over en betalen zij met liefde. Omdat zij het juist in de periode waarin het er van uit carrièreperspectief op aankomt op de arbeidsmarkt wat rustiger aan doen, missen zij zelfs met een goede opleiding vaak de aansluiting met de echte top en betalen zij dat de rest van hun actieve arbeidsleven met een lagere beloning. Sterker nog; voor een intensieve zorgperiode van tien jaar krijgen zij in termen van inkomen 'levenslang': op basis van het lagere inkomen bouwen zij voor de periode na hun 65e ook nog eens lagere pensioenrechten op.

De arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen en daarmee het 'gekozen' verdienertype tijdens dat korte deel van de levensloop waarin kinderen verzorgd moeten worden, fungeert daarmee als een fuik voor de rest van de levensloop. Zoals gezegd, heeft die fuik een aanzienlijke prijs in termen van het individuele inkomen van vele vrouwen. Met hun feitelijke levensduurinkomen⁷ blijven zij ruimschoots onder het door mannen gerealiseerde levensduurinkomen. Ook – en dat is vanuit maatschappelijk perspectief minstens zo belangrijk – blijft hun feitelijke levensduurinkomen onder het potentiële levensduurinkomen dat zij hadden kunnen verwerven op basis van het menselijk kapitaal waarover zij beschikken en waarin de samenleving via het onderwijs ook zwaar heeft geïnvesteerd⁸. Daarmee zij we weer terug bij de (negatieve) externe effecten. Het feit dat de Nederlandse samenleving – terecht – al jaren wel in gelijke mate investeert in de opleiding van mannen en vrouwen⁹, maar niet de voorwaarden schept dat dit menselijk kapitaal later in het leven ook in gelijke mate en op adequate wijze door mannen en vrouwen kan worden ingezet voor betaalde en onbetaalde arbeid heeft een aantal serieuze negatieve consequenties voor de samenleving. Zonder ze allemaal uitputtend te kunnen behandelen – dat valt buiten het bestek van deze beperkte bijdrage – gaat het daarbij om:

- onderbenutting van het enorme potentieel van menselijk kapitaal en talent waarover veel moeders beschikken. En zoals gezegd, duurt die periode van

- onderbenutting niet maar een paar jaar, maar de rest van het actieve leven¹⁰;
- (kunstmatige) schaarste op de arbeidsmarkt, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin, met alle gevolgen van dien voor allocatie en beloning;
- minder belastingopbrengsten en sociale premies dan bij een optimale inzet van vrouwelijk talent;
- 'overbenutting' van het arbeidspotentieel van mannen. Ook mannen hebben binnen het huidige arbeidsbestel weinig te kiezen: 'levenslang', *fulltime* werken is toch eigenlijk nog steeds de norm. Zeker voor 'moderne' mannen die serieus werk willen maken van samen delen van zorg en huishouden met de partner levert dat – zij het wellicht minder dan voor vrouwen – een worsteling op, zeker als zij zich op basis van een hoge arbeidsmoraal ook serieus voor het arbeidsproces willen blijven inzetten.

Aansluitend bij dit laatste punt geldt in brede zin dat de levens van veel Nederlanders – mannen en vrouwen – anno 2002 slecht in balans zijn. In een levensfase die bij velen zo tussen de 30 en 50 valt, is de werk- en leefdruk hoog; zeker in tweeverdienershuishoudens, maar veel anderhalfverdienershuishoudens doen daar nauwelijks voor onder. Men moet en wil van alles, is bang 'iets' (ervaringen, carrière) te missen. De individuele prijs is stress, knarsende en piepende relaties, die niet zelden uiteenvallen. De collectieve prijs is een miljoen mensen die het allemaal niet meer kunnen bijbenen, of ze nu formeel wel of niet tot de WAO worden toegelaten. En omdat werk- en leefdruk in die fase zo hoog oplopen, kiezen degenen die het in het arbeidsproces wel volhouden er massaal voor de arbeidsmarkt op een zo vroeg mogelijk tijdstip te verlaten, om 'leuke dingen' te gaan doen. Dat laatste gaat ook weer gepaard met versnelde afschrijving van menselijk kapitaal, dat op zich nog heel goed bruikbaar zou zijn waaraan in een ontgroenende samenleving steeds meer behoefte lijkt te ontstaan¹¹. Deze negatieve externe effecten, in de vorm van een hoog WAO-volume en een – ondanks een lichte stijging sinds het midden van de jaren negentig – in Europees perspectief lage leeftijd waarop mensen uittreden uit het arbeidsproces, zouden kunnen worden vermeden als de piekbelasting in het arbeidsleven voor huishoudens niet langer zou samenvallen met de nu eenmaal grotendeels biologisch bepaalde piekbelasting in het zorgleven van diezelfde huishoudens.

'Over de levenscyclus bezien, kent het combinatiemodel een aantal belangrijke voordelen boven het anderhalfverdienersmodel'.

De genoemde negatieve externe effecten springen vooral in het oog wanneer niet alleen gekeken wordt naar hoe ouders het – betaalde en het onbetaalde – werk verdelen als er jonge kinderen te verzorgen zijn, maar ook de rest van de levensloop in de beschouwing wordt betrokken. Wanneer alleen naar de zorgintensieve periode wordt gekeken, lijken het anderhalfverdienersmodel en het combinatiemodel ('twee maal driekwart') gelijkwaardig (hun superiori-

teit ten opzichte van het kostwinnersmodel is door Bovenberg en Graafland afdoende gedemonstreerd), maar over de levenscyclus bezien, kent het combinatiemodel een aantal belangrijke voordelen boven het anderhalfverdienersmodel.

Conclusie

Een evenwichtige combinatie van betaalde arbeid en zorgtaken voor zowel mannen als vrouwen in alle fasen van het leven sluit aan bij de voorkeuren van grote groepen burgers. Meer dan het anderhalfverdienersmodel bevordert het combinatiemodel ('twee maal driekwart') een optimaal gebruik van de investeringen in menselijk kapitaal van mannen en vrouwen over de hele levenscyclus. Het voorkomt overbelasting in 'het spitsuur van het leven' en vermindert daarmee het WAO-risico, terwijl een betere spreiding van arbeid en zorg over de levensloop op individueel niveau onderhoud van en hernieuwde investeringen in menselijk kapitaal (*employability*) aantrekkelijk maakt en mensen zo langer in staat stelt op verschillende terreinen van het maatschappelijk leven actief te blijven.

Prof. dr. J.J. Schippers is als hoogleraar Arbeids- en Emancipatie-economie verbonden aan de Universiteit Utrecht. Onlangs nam hij in het kader van het project 'Levenslopen' van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid de verkenning van het domein 'sociaal stelsel en werken' voor zijn rekening.

Noten

1. O.a. SCP/CBS, *Emancipatiemonitor*, Den Haag, 2000.
2. Zie voor een overzicht J.J. Schippers, *Verkenning van het domein sociaal stelsel en werken*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, 2002.
3. Zie I. Esveldt e.a., *Meningen en opvattingen van de bevolking over aspecten van het bevolkingsvraagstuk 1983 – 2000*, NIDI-publicatie 62, Den Haag, 2002, alsmede P. Ester en H. Vinken, *Een dubbel perspectief. Doembeelden en droombeelden van arbeid, zorg en vrije tijd in de 21e eeuw*, Bussum: Coutinho, 2001.
4. Zie ook J.J. Schippers, *De vraag naar diversiteit*, Utrecht, 2001.
5. Brief Staatssecretaris van SZW aan de Tweede Kamer van 22 januari 2002 (DCE/02/233 'Verkenning levensloop')
6. SER, *Levensloopbanen: gevolgen van veranderende arbeidspatronen*, Den Haag, 2001. Deze en andere publicaties rond het thema 'levenslopen' zijn te vinden op www.emancipatie.nl in het gelijknamige dossier (023).
7. Dat is de som van inkomens die iemand gedurende zijn of haar hele levensloop verdient.

8. Zie voor calculaties van de omvang van dit verlies E.H.M. Mertens, *Loopbaanonderbrekingen en kinderen*, Dissertatie Universiteit Utrecht, 1998.
9. Het gemiddelde opleidingsniveau van de jongste generaties vrouwen die het onderwijs verlaten, ligt zelfs iets boven het gemiddelde van mannen.
10. Gelukkig staat daar tegenover dat veel moeders – buiten de overheid en sociale partners om – toch nog een zekere rendement aan hun menselijk kapitaal weten te geven via allerlei vormen van onbetaalde arbeid, vrijwilligerswerk, mantelzorg etc. Maar of dit vanuit hun eigen perspectief dan wel dat van de samenleving als geheel de optimale inzet van hun talenten vormt, kan worden betwijfeld.
11. Zie o.a. C. Remery e.a., *Organisaties, veroudering en management*, NIDI-publicatie 61, Den Haag, 2001.